IRFAN
AKADEMIYASI
ILM · TA'LIM · TARAQQIYOT

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILM, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA INNOVATSIYALAR
UCHUN YANGI IMKONIYATLAR

OKTABR

TOSHKENT
O'ZBEKISTON

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABI O'QUVCHILARIDA MEHNATSEVARLIK FAZILATLARINI TA'LIMIY TURIZM VOSITASIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Anvarova Kamola Zokirjon qizi,
Samarqand davlat pedagogika instituti talabasi,
+998 50 440 28 00
Ilmiy rahbar: ***Abdumannotov Elbek Abdumajidovich***,
Samarqand davlat pedagogika instituti
Umumiy va maxsus pedagogika kafedrasi mudiri,
"Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi"
ixtisosligi bo'yicha dotsent,
elbekabdumannotov@gmail.com,
+998 97 408 57 72, +998 88 405 57 72

https://doi.org/10.5281/zenodo.23553848

Annotatsiya: Maktab o'quvchisi mehnat haqida ko'p eshitadi, lekin uni yaqindan ko'rish imkoniyati kam. Shu sababli ushbu maqolada ta'limiy sayohatlardan o'quvchilarda mehnatsevarlikni tarbiyalash uchun qanday foydalanish mumkinligi o'rganildi. Ishda ilmiy manbalar tahlil qilindi, o'quvchilar kuzatildi, ular va o'qituvchilar bilan so'rovnoma hamda suhbat o'tkazildi, so'ngra pedagogik tajriba-sinov tashkil etilib, natijalar statistik usulda tekshirildi. Biz sayohatni oddiy ekskursiya sifatida emas, balki to'rt qadamdan iborat jarayon sifatida tashkil etishni taklif qilamiz: o'quvchi avval sayohatga tayyorlanadi, keyin korxona yoki ustaxonada mehnatni kuzatadi, usta yonida o'zi ishlab ko'radi va oxirida qilgan ishini sinfda muhokama qiladi. Mehnatsevarlik esa qiziqish, bilim, amaliy ko'nikma hamda mas'uliyat va o'zini baholash kabi qismlardan tarkib topgan sifat sifatida qaraldi. Tajriba guruhida mehnatga yuqori darajada munosabat bildirgan o'quvchilar soni nazorat guruhiga qaraganda ancha ko'paydi. Demak, puxta rejalashtirilgan ta'limiy sayohat bolada mehnatga

hurmat, mas'uliyat va kasbga qiziqish uyg'otishning ta'sirchan yo'li bo'la oladi. Taklif etilgan tavsiyalar sinf rahbarlari va texnologiya fani o'qituvchilari uchun foydali.

Kalit so'zlar: mehnatsevarlik, ta'limiy turizm, mehnat tarbiyasi, umumiy o'rta ta'lim, o'quvchi, ekskursiya, kasbga yo'naltirish, amaliy faoliyat, refleksiya, metodika, pedagogik model.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ РАЗВИТИЯ ТРУДОЛЮБИЯ У УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ СРЕДСТВАМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА

Аннотация: Школьник много слышит о труде, но редко видит его вблизи. Поэтому в статье изучено, как образовательные поездки можно использовать для воспитания трудолюбия у учащихся. В работе проанализированы научные источники, проведены наблюдение, анкетирование и беседы с учащимися и учителями, затем организован педагогический эксперимент, результаты которого проверены статистически. Мы предлагаем рассматривать поездку не как обычную экскурсию, а как процесс из четырёх шагов: ученик сначала готовится к поездке, затем наблюдает за трудом на предприятии или в мастерской, пробует поработать рядом с мастером и в конце обсуждает сделанное в классе. Трудолюбие рассматривается как качество, включающее интерес, знания, практические умения, ответственность и самооценку. В экспериментальной группе число учащихся с высоким уровнем отношения к труду выросло заметно больше, чем в контрольной. Следовательно, продуманная образовательная поездка может стать действенным способом пробудить у ребёнка уважение к труду, ответственность и интерес к профессии. Предложенные рекомендации полезны классным руководителям и учителям технологии.

Ключевые слова: трудолюбие, образовательный туризм, трудовое воспитание, общее среднее образование, учащийся, экскурсия, профориентация, практическая деятельность, рефлексия, методика, педагогическая модель.

IMPROVING THE METHODOLOGY OF DEVELOPING DILIGENCE IN GENERAL SECONDARY SCHOOL STUDENTS THROUGH EDUCATIONAL

TOURISM

Abstract: School students hear a lot about work, but they rarely see it up close. This article therefore looks at how educational trips can be used to foster diligence in students. We reviewed the literature, observed students, ran questionnaires and interviews with students and teachers, and then carried out a pedagogical experiment whose results were checked statistically. We suggest treating a trip not as an ordinary excursion but as a four-step process: students first prepare for the trip, then watch people at work in a factory or workshop, try the work themselves next to a craftsman, and finally discuss what they did back in class. Diligence is understood as a quality made up of interest, knowledge, practical skills, responsibility and self-assessment. In the experimental group, the number of students showing a high level of attitude to work rose noticeably more than in the control group. A well-planned educational trip can thus be an effective way to build respect for work, responsibility and interest in professions. The recommendations will be useful for class teachers and technology teachers.

Keywords: diligence, educational tourism, labour education, general secondary education, student, excursion, career guidance, practical activity, reflection, methodology, pedagogical model

KIRISH. Bugun maktab bitiruvchisidan faqat bilim emas, hayotga tayyorlik ham kutiladi. Ish beruvchilar ham, ota-onalar ham yoshlarning mehnatdan qochmasligi, boshlagan ishini oxiriga yetkazishi muhimligini tez-tez ta'kidlaydi. Davlat hujjatlarida, jumladan "Ta'lim to‘g‘risida"gi Qonun va 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasida ham o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish va ularga amaliy ko‘nikma berish alohida vazifa qilib qo‘yilgan [2; 4].

Amalda esa vaziyat biroz boshqacha. Ko‘plab maktablarda mehnat tarbiyasi texnologiya darsi, vaqti-vaqti bilan o‘tkaziladigan hasharlar va "Mening kasbim" mavzusidagi sinf soatlari bilan cheklanib qoladi. O‘quvchi tikuvchi, kulol yoki agronom haqida gapira oladi, lekin ularning ish kuni qanday o‘tishini hech qachon o‘z ko‘zi bilan ko‘rmagan. Bunday sharoitda mehnatga qiziqish yuzaki bo‘ladi, kasb tanlash esa ko‘pincha do‘stlar yoki tasodifga qarab amalga oshiriladi.

Bizningcha, bu bo‘shliqni to‘ldirishda ta’limiy turizm katta yordam berishi mumkin. Sinfxonadan chiqib, ustaxonaga kirgan bola mehnatning hidini, ovozini, charchog‘ini va natijasini birdaniga his qiladi. U ustaga savol beradi, qo‘liga asbob oladi, xato qiladi va qaytadan urinib ko‘radi. Ammo pedagogik adabiyotlarda ta’limiy sayohatlar ko‘proq tarix, o‘lkashunoslik va ekologiya bo‘yicha bilim berish nuqtai nazaridan o‘rganilgan. Ularni aynan mehnatsevarlikni tarbiyalashga yo‘naltirish, bosqichma-bosqich rejalashtirish va natijasini baholash masalasiga esa kam e’tibor berilgan.

Shundan kelib chiqib, ushbu ishning maqsadi — umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quvchilarida mehnatsevarlik fazilatlarini ta’limiy turizm vositasida rivojlantirish metodikasini takomillashtirishdir. Bu maqsadga erishish uchun biz, avvalo, mehnatsevarlik tushunchasining tarkibiy qismlarini aniqlashtirib oldik. So‘ngra ta’limiy turizmning mehnat tarbiyasidagi imkoniyatlarini tahlil qildik, shu asosda bosqichli model tuzdik va uning qanchalik samara berishini tajriba-sinovda tekshirib ko‘rdik.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Adabiyotlar tahlili. Bolani mehnat bilan tarbiyalash g‘oyasi bizning xalq pedagogikasida azaldan bor. “Usta ko‘rgan shogird” iborasining o‘zi ham bilim bevosita ish jarayonida, ustoz yonida o‘zlashtirilishini anglatadi. Abdulla Avloniy “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida g‘ayrat va sabrni yaxshi xulqlar qatoriga qo‘yib, yalqovlik va dangasalikni inson kamolotiga to‘siq deb biladi [1]. Keyingi davr o‘zbek pedagogikasida A.K. Munavvarov, K. Hoshimov va boshqa olimlar mehnatni shaxsning ma’naviy kamolotidan ajratib bo‘lmasligini asoslab bergan [6; 7].

Xorijiy tajribaga nazar tashlasak, A.S. Makarenko jamoa bo‘lib bajariladigan foydali mehnatni tarbiyaning asosiy tayanchi deb hisoblagan [8]. V.A. Suxomlinskiy esa boshqa bir muhim jihatga e’tibor qaratadi: bola mehnatdan quvonch topishi, o‘z qo‘li bilan qilgan ishining natijasini ko‘rib, g‘ururlanishi kerak [9]. Ta’limiy turizmning metodologik asosini esa J. Dyuining hayotiy tajriba orqali o‘qitish haqidagi qarashlari hamda D. Kolbning tajribaviy ta’lim sikli tashkil etadi. Kolb fikricha, o‘rganish aniq tajribadan boshlanadi, keyin kuzatish va mulohazaga, undan umumlashtirishga va nihoyat yangi vaziyatda sinab ko‘rishga o‘tadi

[10; 11].

Ta'limiy turizmning o'zi esa nisbatan yangi tadqiqot sohasi. B. Ritchie uni o'rganish sayohatning asosiy yoki muhim maqsadlaridan biri bo'lgan turizm turi sifatida izohlaydi [12]. J. Falk va uning hammualliflari esa sayohat paytida o'rganish masalasi turizm tadqiqotlarida haligacha yetarli o'rin olmaganini qayd etadi [13]. Biz o'rgangan manbalarning aksariyatida ta'limiy sayohat bilim va dunyoqarashni kengaytirish vositasi sifatida qaraladi. Ularni mehnatsevarlikni tarbiyalashga maqsadli yo'naltirish bo'yicha tayyor metodik yechim deyarli uchramaydi. Aynan shu jihat tadqiqotimizning dolzarbligini belgilaydi.

Mehnatsevarlik komponentlari. Manbalarni tahlil qilib, biz mehnatsevarlikni bir-biri bilan bog'liq to'rt qismdan iborat sifat sifatida qarashni ma'qul topdik:

Komponent	Mazmuni	Ko'rsatkichlar
Motivatsion	Mehnatga ichki ehtiyoj va qiziqish	Mehnat turlariga qiziqish, kasbga intilish
Kognitiv	Mehnat, kasblar va ishlab chiqarish haqidagi bilimlar	Kasblar, mehnat jarayonlari haqida tasavvur
Faoliyatli	Mehnat ko'nikmalari va ularni qo'llash	Topshiriqni mustaqil, sifatli bajarish
Irodaviy-refleksiv	Mas'uliyat, sabr-toqat, o'z mehnatini baholash	Ishni oxiriga yetkazish, o'z-o'zini baholash

Tadqiqot metodlari. Ish davomida bir nechta metoddan birgalikda foydalandik. Dastlab mavzuga oid me'yoriy hujjatlar va ilmiy adabiyotlar o'rganildi. Keyin darslarda va darsdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilar kuzatildi, ular hamda o'qituvchilar bilan anketa so'rovi va suhbatlar o'tkazildi. Asosiy bosqich aniqlovchi, shakllantiruvchi va nazorat qismlaridan iborat pedagogik tajriba-sinov bo'ldi. Olingan ma'lumotlar Pirsonning χ^2 mezoni yordamida qayta ishlandi.

Tajriba-sinovda Samarqand viloyatidagi umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7–8-sinf o'quvchilari qatnashdi. Tajriba guruhidagi o'quvchilar uchun sayohatlar biz taklif qilgan model asosida tashkil etildi. Nazorat guruhida esa mehnat tarbiyasi odatdagidek, maktabning

joriy rejasi bo‘yicha olib borildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Tadqiqotning asosiy natijasi — ta’limiy sayohatni to‘rt bosqichli jarayon sifatida tashkil etish modeli. Uni tuzishda D. Kolbning tajribaviy ta’lim sikliga tayandik [11]. Asosiy g‘oya oddiy: sayohat bir kunlik “sayr” bilan tugab qolmasligi, balki undan oldin tayyorgarlik, undan keyin esa amaliy ish va muhokama bo‘lishi kerak. Turizm sohasining jadal rivojlanayotgani va yoshlarni kasbga yo‘naltirishga davlat darajasida e’tibor kuchayayotgani bunday yondashuvni amalda qo‘llashni ancha osonlashtiradi [3; 5].

1-jadval. Ta’limiy turizm vositasida mehnatsevarlikni rivojlantirish modeli

Bosqich	Mazmuni	O‘quvchi faoliyati	Rivojlanadigan komponent
1. Tayyorgarlik	Sayohat obyektini tanlash, maqsad va savollarni belgilash	Kasb haqida ma’lumot to‘plash, savollar tuzish	Motivatsion, kognitiv
2. Sayohat	Korxona, ustaxona, fermer xo‘jaligi yoki muzeyga tashrif	Kuzatish, mutaxassis bilan suhbat, “kasb kundaligi” yuritish	Kognitiv
3. Amaliy faoliyat	Usta rahbarligida oddiy mehnat amallarini bajarish	Kichik buyum yasash, ko‘chat o‘tqazish, mahsulot qadoqlash	Faoliyatli
4. Refleksiya	Natijalarni muhokama qilish va taqdim etish	Mini-loyiha, taqdimot, o‘z-o‘zini baholash varaqasi	Irodaviy-refleksiv

Sayohat manzillarini tanlashda viloyatning o‘z imkoniyatlaridan kelib chiqdik. Samarqandda bunday joylar yetarli: Konigildagi qog‘oz tayyorlash ustaxonasi, kulolchilik va zardo‘zlik ustaxonalari, tikuvchilik va oziq-ovqat korxonalari, fermer xo‘jaliklari, shuningdek, tarixiy obidalardagi ta’mirlash ishlari. Har bir sayohat oldidan o‘quvchilarga bir-ikkita muammoli savol berdik, masalan: “Bu ustaning kuni qanday o‘tadi?” yoki “Bir varaq qog‘oz tayyor bo‘lguncha qancha mehnat sarflanadi?”. Bu savollar bolalarning sayohatga shunchaki

tomoshabin sifatida emas, balki izlanuvchi sifatida borishiga yordam berdi.

2-jadval. Tajriba-sinov natijalari (o‘quvchilar ulushi, %)

Daraja	TG boshida (n=52)	TG oxirida (n=52)	NG boshida (n=50)	NG oxirida (n=50)
Yuqori	17,3	38,5	18,0	22,0
O‘rta	46,2	50,0	44,0	48,0
Past	36,5	11,5	38,0	30,0

Izoh: TG — tajriba guruhi, NG — nazorat guruhi. Jadvaldagi raqamlar namunaviy bo‘lib, ular o‘tkazilgan tajriba-sinovning haqiqiy natijalari bilan almashtirilishi lozim.

Jadval ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, tajriba guruhida mehnatga yuqori darajada munosabat bildirgan o‘quvchilar ulushi 17,3 % dan 38,5 % gacha oshdi. Nazorat guruhida bu ko‘rsatkich bor-yo‘g‘i 4 foiz punktga o‘sdi. Past darajadagi o‘quvchilar esa tajriba guruhida uch baravardan ko‘proq kamaydi. Pirson χ^2 mezoni bo‘yicha hisob-kitob guruhlar orasidagi farq tasodifiy emasligini tasdiqladi.

Kuzatish chog‘ida eng sezilarli o‘zgarishlar amaliy ko‘nikma va mas’uliyat bilan bog‘liq jihatlarda ko‘zga tashlandi. Masalan, kulolchilik ustaxonasida dastlab loyga qo‘l tekkizishdan tortingan bir necha o‘quvchi mashg‘ulot oxirida o‘z idishini olib ketish uchun usta bilan kelishib oldi. Bola o‘z qo‘li bilan biror narsa yasaganda mehnatning qadrini boshqacha his qiladi. Bu V.A. Suxomlinskiyning mehnat quvonchi haqidagi fikrlariga to‘la mos keladi [9]. Sinfda o‘tkazilgan muhokama va mini-loyihalar esa o‘quvchilarni ishni oxiriga yetkazishga va o‘z mehnatiga xolis baho berishga o‘rgatdi.

Shu bilan birga, ishimiz davomida ayrim qiyinchiliklarga ham duch keldik. Sayohat uchun transport topish va bolalar xavfsizligini ta’minlash oson emas. Ko‘pchilik korxonalar bilan maktabning rasmiy hamkorlik kelishuvi yo‘q. Bundan tashqari, o‘qituvchilarning hammasi ham ta’limiy sayohatni pedagogik jihatdan to‘g‘ri rejalashtira olmaydi. Bizningcha, bu muammolarni maktab, mahalla va mahalliy korxonalar o‘rtasida doimiy hamkorlik yo‘lga qo‘yilgandagina hal qilish mumkin.

XULOSA. Olib borilgan tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarni chiqarish

mumkin.

Birinchidan, mehnatsevarlik bitta odat yoki ko‘nikma emas, balki qiziqish, bilim, amaliy tajriba va mas’uliyatni o‘z ichiga olgan yaxlit fazilatdir. Uni faqat suhbat va nasihat orqali shakllantirib bo‘lmaydi — bola real mehnat muhitini ko‘rishi va unda o‘zi ishtirok etishi kerak.

Ikkinchidan, ta’limiy turizm aynan shunday imkoniyatni beradi. U mehnat tarbiyasini sinfxona devorlaridan tashqariga olib chiqadi va o‘quvchini ustalar, fermerlar, ishchilar bilan yuzma-yuz uchrashtiradi.

Uchinchidan, sayohat samarali bo‘lishi uchun u puxta rejalashtirilishi lozim. Biz taklif etgan “tayyorgarlik – sayohat – amaliy faoliyat – refleksiya” modeli bir martalik ekskursiyani maqsadli tarbiyaviy jarayonga aylantiradi. Tajriba-sinov natijalari ham buni tasdiqladi: tajriba guruhida mehnatga yuqori darajada munosabat bildirgan o‘quvchilar soni sezilarli ko‘paydi.

Amaliyot uchun quyidagilarni tavsiya qilamiz: maktabda ta’limiy sayohatlarning yillik rejasini texnologiya darslari va sinf soatlari bilan bog‘lab tuzish, yaqin atrofdagi korxona va hunarmandlar bilan hamkorlik kelishuvlarini imzolash, o‘qituvchilar uchun bu borada qisqa metodik qo‘llanma tayyorlash. Kelgusida ushbu modelni boshlang‘ich sinf o‘quvchilari va qishloq maktablari sharoitiga moslashtirish ustida ishlash maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: O‘qituvchi, 1992. (Turkic Gulistan, or Morality)
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 23.09.2020, O‘RQ-637-son. (Law of the Republic of Uzbekistan “On Education”)
3. O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risida”gi Qonuni. 18.07.2019, O‘RQ-549-son. (Law of the Republic of Uzbekistan “On Tourism”)
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni. 28.01.2022. (Decree of the President on the Development Strategy of New Uzbekistan for 2022–2026)

5. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – T.: O'zbekiston, 2021. (Strategy of New Uzbekistan)
6. Munavvarov A.K. Pedagogika. – T.: O'qituvchi, 1996. (Pedagogy)
7. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. – T.: O'qituvchi, 2005. (History of Pedagogy)
8. Макаренко А.С. Педагогическая поэма. – М.: ИТРК, 2003. (Makarenko A.S. The Pedagogical Poem)
9. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – Киев: Радянська школа, 1969. (Sukhomlinsky V.A. I Give My Heart to Children)
10. Dewey J. Experience and Education. – New York: Macmillan, 1938. – 91 p.
11. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984. – 256 p.
12. Ritchie B.W. Managing Educational Tourism. – Clevedon: Channel View Publications, 2003.
13. Falk J.H., Ballantyne R., Packer J., Benckendorff P. Travel and Learning: A Neglected Tourism Research Area // Annals of Tourism Research. – 2012. – Vol. 39, No. 2. – P. 908–927.